

DELIA SUIOGAN, România

Key words: symbol, message, vegetal, green bough, magical stick

The Green Bough – Symbolic Values Abstract

This study is an attempt to re-visit the role of the symbol at the level of the receiving of messages that the world around us is sending. We started from the idea according to which the symbol has the power to maintain the relation between the horizontal and the vertical levels. Through symbol, the visible and the invisible, the perceptible and the imperceptible are reunited.

All elements around us have a symbolic load, starting from vestments, jewelry that women wear, objects made of ceramics, dance, baptizing children, anniversaries, the wedding, the funeral, the path to the eternal life. The most important thing, though, for the understanding of the particular way in which the traditional man sees himself within the surrounding reality, and what's more, the reality that he perceives as just existent, is to see that a symbol can never work on its own, the role of the context, seen as a structure, is powerful, and the relations between symbols themselves have a special value.

We will bring to your attention two rituals that are still very often to be met with in Maramures, and that use as a very powerful symbol the symbol of the green bough. We are speaking about the ritual known under the name of Armindeni, and the custom which demands the placing of an ornamented green bough on top of the house when the roof is finished. These two rituals, as researchers know, are part of a long series of rituals that are alike: St. George's Day, The Palm Sunday, The Pentecost, St. John the Baptist's Day, and Sorcova (New Year caroling).

The green bough that appears in the two ritualistic contexts is full of meaning and value, especially because it plays a mediating role between man and nature, between man and Cosmos. Therefore, it is not only a mere object, it becomes a means of communications between the two worlds. We come to analyze a ritualistic object that bears an important symbolic mark.

Ramura verde – valori simbolice

Ne propunem în studiul de față o revenire asupra rolului simbolului la nivelul receptării mesajelor pe care lumea ni le transmite. Vom porni de la ideea potrivit căreia simbolul are puterea de a menține legătura dintre planul orizontal și cel vertical. Prin intermediul simbolului, vizibilul și invizibilul, perceptibilul și imperceptibilul se unesc. Suntem de acord cu enunțul conform căruia „simbolul religios produs de lumile arhaice nu este o cunoaștere rațională, reflectată, ci o înțelegere și o interpretare spontană. El nu rezultă dintr-o speculație mentală, ci dintr-un anumit mod de a fi prezent în lume.”¹ Omul descoperă Lumea, fiind pus în relație cu realitatea, dar și cu lumea nevăzută. Dintre aceste simboluri putem aminti: stâlpul, hornul, formele geometrice, crucea, ramura verde etc. Așadar, simbolurile sunt „scheme de reprezentare a Cosmosului ca Tot.”²

Transmise de la originile umanității, simbolurile includ nenumărate sensuri și așteaptă să fie traduse. Simbolul permite anularea stării de ambiguitate și face posibilă comunicarea dintre vizibil și invizibil. „Datorită calității sale iconice sau indiciale, simbolul micșorează distanța dintre realitatea fizică experimentabilă și noțiunile abstracte, fără a evidenția punctele slabe ale unor astfel de raporturi.”³ Cea mai importantă funcție a simbolurilor rămâne cea de echilibrare a individului, prin reactualizarea la nesfârșit în manifestările umane a imaginilor arhetipale ce permit omului să devină conștient de sine. Orice simbol se transformă într-o „constelație” în care este proiectată în întregime ființa umană.

Toate simbolurile au o utilitate absolută. Prin intermediul simbolurilor, legătura dintre individ și comunitate este mai ușor de stabilit și de restabilit. Individul poate să aleagă dintre simbolurile existente și să le folosească în comunicare. „Utilizând simbolurile pentru a comunica, individul face apel la fondul colectiv de semnificații pe care le împărtășește cu interlocutorii săi”⁴, afirmă Denis Mcquail. Procesele de comunicare fac parte din viața comunității. Legătura dintre indivizi a determinat o serie de acțiuni care cuprind diverse practici și atitudini rituale și ceremoniale. Cultura nu poate exista fără comunicare, cele două nu pot fi percepute una fără cealaltă, astfel încât un fenomen de cultură poate funcționa ca proces de comunicare sau un mod de comunicare poate apărea ca manifestare culturală.

Toate elementele din jurul nostru au o încărcătură simbolică, pornind de la obiectele de vestimentație, podoabele purtate de femei, obiectele din ceramică, dansul, botezul, aniversările,

¹ Aurel Codoban, *Sacru și ontofanie*, Ed. Polirom, Iași, 1998, p. 83

² *idem.*, p. 81

³ Denis Mcquail, *Comunicarea*, Institutul European, Iași, 1999, p.94.

⁴ *idem.*, p. 93.

nunta, înmormântarea, drumul spre viața veșnică. Cel mai important lucru însă pentru înțelegerea modului specific de raportare a omului mediilor tradiționale la realitatea înconjurătoare, dar mai ales la realitatea percepută doar ca existentă, este înțelegerea faptului că niciodată un simbol nu poate acționa singur; rolul contextului privit ca structură este determinant iar relațiile dintre simbolurile însele au o valoare deosebită.

În cadrul procesului de cunoaștere se ajunge la organizarea informației într-un sistem care cuprinde atât cunoștințe ce țin de o privire din exterior, cât și pe cele ce trimit spre o privire din interior. Doar unind cele două părți nu vom ajunge la o cunoaștere abstractă, ci la una de tip înțelegere. Majoritatea cercetătorilor a ajuns de altfel la concluzia că omul tuturor timpurilor a aparținut unui sistem social, acțiunile sale identificându-se cu acțiunile sistemului, acestea fiind, la rândul-le, determinate de o *autoritate* care comandă. Omul nu a fost niciodată conceput ca fiind izolat, el aparținea unui grup social, unui mediu natural; de aceea individul s-a raportat la Lume prin prisma apartenenței sale totale la un sistem. Sistemul social, fiind deținătorul unui sistem de informații, va determina anularea teoretizărilor abstracte în înțelegere.

În acest context, gândirea simbolică și limbajul simbolic ne apar ca structuri de adâncime care modelează comportamentul. Simbolul este în mod evident și un mod de constituire a Sinelui, astfel omul reușește să se cunoască, însă această cunoaștere nu este posibilă decât în interiorul grupului din care face parte. Este împotriva naturii ca omul să trăiască singur, departe de lume. Simbolul, semn cu o încărcătură afectivă se adresează rațiunii, sensibilității, conștiinței și inconștientului și presupune existența unui actor și a unui spectator. Omul participă la spectacolul vieții, dar se transformă și într-un actor care își joacă propriul rol, se descoperă și totodată devine altceva.

Un alt aspect vizat de către cercetători este cel care pune problema relației simbolului, în particular, dar și a gândirii simbolice, în general, cu modelul. Interacțiunile relaționale cu schemele, cu tiparele sunt continue, acest fapt presupune atât variații, dar, în mod obligatoriu, și consecvențe la nivelul modului de a gândi Lumea. Sistemul propus de acest tip de relații este unul deschis, ceea ce permite reformularea unor idei, credințe, în perspectiva noilor contexte socio-culturale, psihologice. Semnificațiile particulare nu vor reuși însă să le anuleze pe cele generale.

P. Culianu arată: “Una dintre caracteristicile fundamentale ale omului arhaic este aceea de a trăi într-o lume a cărei realitate nu este dată de simpla existență a lucrurilor, ci de participarea lor la modelele paradigmatiche, la arhetipuri celeste. /.../ Orice activitate rituală, sau chiar profană, își are modelul ei într-o acțiune care-i conferă <<realitate>>. De aici rezultând clar ideea că “individualitatea umană are caracter secundar, ea dispare în fața modelelor tradiționale repetitive.”⁵

⁵ Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade, Ed. Nemira, București, 1995, p. 90.*

Principala motivație a persistenței simbolurilor rămâne, deci, sentimentul etern al apartenenței omului la Cosmos. Și aceasta fiindcă pentru omul arhaic tot ceea ce-l înconjoară este real. Miturile, ritualurile au puterea de a crea formele cu ajutorul cărora individul poate comunica cu Absolutul. Împreună cu mitul și ritualul, simbolul ilustrează modul de afirmare al sacrului.

Creația populară aduce, dincolo de gesturi, obiecte sau cuvinte, reprezentări simbolice ale Lumii, credințele și valorile neamului, având propriul său mesaj. Acesta, la început, este rezultatul unui acut simț practic, cu puternice legături cu Realitatea, apoi, este dublat de simțul artistic, cu rol impotrant în păstrarea substratului de semnificații.

Comunicarea, în creația folclorică, nu se realiza printr-un limbaj cotidian, cu o motivație profană sau arbitrară, ci prin acel *limbaj natural* ce „trimite la o *funcție bazală* care-i preexistă și îl organizează: funcția simbolică, pentru care comunicarea nu este decât o consecință.”⁶ La desfășurarea ritualurilor, a ceremonialurilor participă întreaga colectivitate. Grupul, neamul se reunesc în jurul apei, al focului, al arborelui, al miresei sau defunctului etc. care reprezintă imagini foarte vii ale sacralității înseși, principii cosmice ce au puterea de a media între microcosmos și macrocosmos.

Miturile și riturile dau sens unor experiențe ce pun în discuție relația omului cu natura, permițându-i astfel omului să acceadă la unele aspirații ce depășesc planul concretului, al realului imediat. Acțiunile individului aparținând mediilor tradiționale presupun subordonarea totală *regulei*, excluzând de cele mai multe ori *convingerea* (termenii sunt folosiți de Doina Ișfănoni). Obligatoritatea regulei presupune acțiunea și gândirea sub influența unei memorii colective, foarte activă încă, care readuce trecutul în prezent și care reafirmă importanța implicării unuia față de celălalt. Asistăm la o activitate generatoare de cunoaștere de tip reprezentare, doar prin intermediul acestui comportament reprezentational individul reușind să facă față existenței. Un rol determinant îl au în interiorul cunoașterii codificarea și decodificarea. Ele sunt și cele care permit interpretarea, dar și convertirea unui mesaj dintr-o reprezentare în alta.

Deschiderea căii omului către imaginar duce la separarea acestuia de lumea reală și pătrunderea într-o lume imaginară. „Integrarea valorilor simbolice, exprimate prin structurile imaginarului, favorizează dezvoltarea armonioasă a omului[...] incitând subiectul respectiv să devină el însuși, renunțând ca atare la alienarea pe care o reprezintă identificarea cu un erou mitologic.”⁷

Imaginarul și imaginile nu pot fi studiate decât dacă este analizat simbolismul imaginar, întrucât „analogon-ul pe care-l constituie imaginea nu e niciodată un semn ales arbitrar, ci e întotdeauna motivat intrinsec, adică e întotdeauna simbol”⁸, eficacitatea imaginarului constând

⁶ Gilbert Durand, *Figuri mitice și chipuri ale operei*, Ed. Nemira, București, 1998, p. 54

⁷ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, Ed. Artemis, București, 1994, p.28.

⁸ *Idem*, p. 25

tocmai în definierea imaginii ca simbol social distinct. Viața omului și a societăților sunt legate în egală măsură de imagini, ca și de realitățile mai palpabile.

Simbolurile ne ajută să redescoperim realitatea și ne determină în același timp să devenim reali prin participare. Preluând teoria lui M. Eliade, am putea spune că prin intermediul simbolurilor vom repeta un arhetip iar prin această repetare vom “dobândi” realitate. “Un obiect sau o acțiune dobândesc o *valoare* și devin în același timp *reale* numai pentru că participă într-un fel sau altul la o realitate care le transcende /.../ semnificația, valoarea lor nu se leagă de un dat fizic brut, ci de calitatea lor de a reproduce un act primordial, de a repeta un model mitic.”⁹

Din cele mai vechi timpuri comunitățile umane au elaborat sisteme de gândire, de raționamente și în timp omul a început să creadă că propriile acțiuni, devenite deprinderi, au o putere ascunsă, dincolo de eficiența lor strict practică, capabilă să se impună voinței lucrurilor din natură.

Asistăm în fapt la dezvoltarea unei gândiri de tip magico-ritualic, care în evoluție crește în complexitate, riturile generate de ea căpătând funcții plurale. Practicile corespunzătoare ei pot fi considerate etape intermediare în evoluția mentalității și gândirii umane. Cunoscând ritualurile și simbolurile unui popor, poți să-i explici mai bine devenirea și îi poți identifica cu adevărat specificul.

Omul culturilor de tip tradițional a avut o atitudine rituală față de tot ceea ce-l înconjură, față de locuința sa, față de alimentele pe care le consuma, față de obiectele cu care se îmbrăca etc. În timp, această atitudine rituală a devenit una ceremonială. Ceremonializarea a condus la apariția unor complexe procese de comunicare și a unor adevărate sisteme de semnificare în interiorul *neamului*.

Vom aduce în discuție două ritualuri foarte des încă întâlnite în Maramureș care au în centru un simbol foarte puternic, cel al ramurei verzi. Este vorba despre obiceiul cunoscut sub numele de **Arminden** și obiceiul de a pune o creangă verde înstruțată (struț) pe casa cea nouă după ce s-au ridicat cornii acoperișului. Aceste ritualuri fac parte, după cum se știe, dintr-o serie foarte largă de rituri asemănătoare precum **Sângiorzul**, **Floriile**, **Rusaliile**, **Sânzienele**, dar și **Sorcova**.

Existența umană primitivă și tradițională a fost dependentă în mare măsură de obiecte, plante, animale, forțele naturale. La început, omul se temea de animale, de forțele naturale, pe care evident nu le cunoștea și nu și le putea explica, dar tot el intuiește de timpuriu că unele dintre acestea îi influențează în mod direct existența, ceea ce declanșează un lung proces de apropiere a acestora.

Lumea naturală a fost principala sursă de simboluri, copacii au o semnificație cosmică, valoarea lor simbolică dominantă fiind cea de axis mundi deoarece mediază între pământ și cer.

⁹ Mircea Eliade, *Mitul eternei reînnoiri*, Univers enciclopedic, București, 1999, p. 12.

Bineînțeles, apar diferențe și la acest nivel între diferitele specii de copaci, în funcție de tipul coroanei. Frunzele, florile și fructele arborilor au fost considerate simboluri ale vieții și ale abundenței, dar și semne ale regenerării ale renovării timpului.

Ramura verde în cele două contexte ritualice este încărcată de sens și valoare, tocmai datorită funcției ei de mediere între om și natură, între om și Cosmos. Ea nu mai este, așadar, un simplu obiect, devenind o formă de comunicare între lumi. Avem de-a face cu un obiect ritual purtând o marcă simbolică. Ramura verde tăiată în astfel de contexte ritualice provine de la pomii cu frunze căzătoare. Ei simbolizează triumful vieții asupra morții, renașterea și, prin extensie, recosmicizarea.

Tăierea ramurei, absența rădăcinii, are o puternică încărcătură simbolică. Nu vom mai porni interpretarea de la funcția simbolică fundamentală a arborelui ca axis mundi, ci de la cea a regenerării. Valoarea simbolică dominantă credem că este cea de consacrare a înnoirii, dublată de funcția de asigurare a fertilității, ramura având rolul de stimulare a puterii creatoare a oamenilor, dar și a animalelor. Să nu uităm că ramura verde apare și în toate riturile de trecere, pomul devenind dubletul vegetal al umanului. “Credințele în puterea ramurii reprezintă, desigur, o rămășiță a străvechiului cult dendrolatic și a totemismului arboricol”.¹⁰

Ramura împlântată în “solul roditor” va face însă rădăcină (în plan simbolic). În acest context, putem vorbi despre o acțiune simbolică de multiplicare a centrului tare reprezentat de elementele simbolice ce definesc axa lumii. În planul al doilea al interpretării trebuie, în mod obligatoriu, adus în discuție și simbolismul arborelui, ca element sacru, capabil să ordoneze spațiul pentru că el are capacitatea de a uni cele trei niveluri ale Lumii: de jos, de Aici și de Dincolo.

Elementul vegetal este reprezentat într-o mare varietate, în funcție de zonă: mesteacăn, tei, stejar, salcie, fag. Indiferent de tip, ramura verde semnifică în primul rând viața și are o funcție apotropaică. Relația om-arbore este și ea foarte prezentă în credințele românilor.

Pentru o corectă interpretare a sensului ramurei verzi trebuie să avem în vedere și simbolismul pădurii, pentru că partea nu pierdea niciodată legătura cu întregul. Tăierea ritualică, mutarea întră în seria simbolică a gesturilor de multiplicare. Pădurea a reprezentat dintotdeauna un spațiu sacru, închis în deschidere; tainică, datorită umbrei și a potecilor necunoscute; casă a Zeului și a spiritelor tutelare. Mersul în pădure și tăierea lemnului, implicit a ramurei, nu erau permise decât în anumite perioade, acțiunea în sine fiind, la rându-i, precedată de anumite gesturi simbolice de îmbunare a spiritului pădurii și al copacului.

Armindenul, un arbore tânăr curățat până spre vârf sau o ramură puternică și înaltă se ridică la 1 mai la porțile cele mari ale caselor, dar și lângă stâlpii casei sau ai șurei în cele mai

¹⁰ Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1999, p. 400

multe sate maramureșene iar ziua “se ține” pentru rodul pământului, ca să nu bată grindina, pentru sănătatea vitelor, pentru vie, și pentru sănătatea oamenilor. În unele sate se ridică Arminden în mijlocul satului și se împodobea cu cununi de flori și cu spice de grâu. Se mai ridică și la stână sau la marginea țarinei. În unele subzone din Maramureș, Armindenul nu se ridică la 1 mai, ci la Rusalii. Acesta se împodobeste de obicei cu cununi de flori, cu ștergare, cel ridicat în fața bisericii va fi împodobit și cu icoane (Lăpuș). Lemnul arborelui se ținea în locul respectiv până la seceriș și se băga în focul ce ardea cuptorul pentru coacerea primului colac din noua recoltă.

Ridicarea arborelui la stâlpii porții, dar și la stâlpii casei sau ai grajdului/șurei, pe acoperiș presupune contactul ritualic cu spații limită, prag. Ele sunt prin definiție spații periculoase care, periodic, trebuie aduse sub incidența locului bun; de aici și numeroasele rituri ale pragului, atât în cadrul obiceiurilor calendaristice, cât și în timpul riturilor legate de viața omului. De asemenea punerea ramurei cu vârful în sus semnifică aducerea orizontalei în planul verticalității, de aici ar rezulta și funcția propițiatică.

Arminden; foto: Felician Săteanu

Tăierea ramurei ne trimite și spre simbolismul sacrificiului ritualic asumat de arbore. În cazul așezării ei pe acoperiș putem vorbi despre un ritual ce înlocuiește sacrificiile umane sau animale făcute pentru îmbunarea locului și pentru însuflețirea casei. În cazul Armindenului și a celorlalte sărbători calendaristice, sacrificiul este făcut tocmai în intenția realizării transferului de putere.

Stejarul/gorunul, teiul, mesteacănul, fagul sau salcia (mai rar plopul) sunt arbori sacri, având un rol apotropaic, dar și inițiativ, stimulând anumite virtuți ale umanului, în cazul de față puterea, fertilitatea, dar și capacitatea de reînnoire, prin renunțarea la vechi, la ceea ce a îmbătrânit și intrarea sub stăpânirea noului, a tinereții. De asemenea, în acești arbori sălășluiesc spirite tutelare/sufletele strămoșilor mitici, care-și vor prelungi protecția și asupra spațiului cu care intră în contact, producându-se chiar o relație de identificare între spațiul atins și totem.

Cel mai adesea întâlnim folosit stejarul/gorunul, un arbore totemic pentru români, al doilea arbore ca valoare simbolică, după brad. Un rol aparte îl joacă și din cauza freacății frunzelor sale, crezându-se că, prin intermediul acestuia, spiritul arborelui comunică cu omul. La acest atribut adăugăm dimensiunea, longevitatea, rigiditatea și capacitatea de a învinge puterile naturii, chiar dacă nu se îndoie în timpul furtunilor, precum salcia. Trebuie amintit ca stejarul era cel mai adesea lovit de fulger, se considera astfel că poate atrage puterea focului viu, cu rol purificator și regenerativ.

Ramura tăiată în mod ritualic dintr-un stejar intră în seria simbolică a bățului magic prezent la toate popoarele indoeuropene, semn al autorității, al demnității, armă de luptă, dar și de sprijin. Lovirea, atingerea ritualică cu bățul, toiagul are rolul de a schimba statutul celui lovit, permițându-i trecerea către un stadiu superior, ceea ce include moarte simbolică și renaștere. De asemenea, bățul de fag, fiind un arbore masculin și patern, intră în seria simbolurilor falice, cu rol fertilizator. În acest context, apropiem ramura verde și de riturile de înfigere a toiagului magic la capul viei, la capul țarinei, dar și de ritualul reaprinderii focului din vatră cu colinda.

Foarte des este folosit însă și mesteacănul, numit și arborele de mai. Se pare că el a fost preluat la noi ca simbol al fetei tinere, de aceea, se pune vârf sau ramură înaltă de mesteacăn de către băieții mai ales la porțile fetelor tinere, nemăritate. De obicei, ramura de mesteacăn se împodobește cu flori și pânzături, amintind de steagul de nuntă. Mesteacănul, ca și bradul, poate asigura urcarea spre cer, având coroana sub formă de trepte, de aceea are și un puternic rol simbolic de reordonare a spațiului. Pentru că-i dă frunza destul de repede, este văzut și ca un simbol al regenerării naturii, al dreptului la înnoire.

Ca ramură verde este folosită și cea tăiată din tei, mai puțin la 1 mai, mai ales la Sângiorz sau la Rusalii. După cum au afirmat mai mulți cercetători, teiul este un arbore feminin și matern iar funcția lui dominantă este cea de alungare a spiritelor malefice. Legarea sau lovirea cu tei poate scoate din om, dar și din animale, tot răul și toată boala, se crede în popor; cu tei pot fi amenințați norii negri aducători de grindină și de furtună.

Ramura verde de pe acoperișul tocmai încheiat al unei case noi se împodobește cu flori, dar acolo "se leagă și o ștergură și o litără de horincă". Cum orice construcție reprezintă simbolul creației însăși ca formă de repetare a unor gesturi arhetipale, casa omului trebuia să stea sub semnul

ordinii totale. Așezarea ramurei în vârful casei poate fi interpretată în primul rând ca o formă de instituire a unui centru, ceea ce permitea anularea haosului într-o stare de Cosmos. Acest ritual se supraune peste cele de alegere a locului pentru casă, dar și peste cele de construire a fundației. Bineînțeles, acestei semnificații i se alătură cele deja amintite: transfer de putere, apărare, asigurarea fertilității. Prezența florilor dublează și întărește această semnificație, floarea, plantele sunt un simbol al vieții în sine. De cele mai multe ori ele apar ca semn al purității, dar și al renovării.

Raportarea omului primitiv sau tradițional la anumite grupe de reprezentări nu a fost, așadar, un joc gratuit, ci ea reflecta în mod direct modul în care omul se raporta la natură, mai mult chiar, imaginile oferite de Natură aveau pentru el valoarea unor adevăruri reale care de multe ori puteau îmbrăca forma unor adevăruri absolute. Semnele vizuale, auditive, gestuale erau purtătoare de mesaj, fiecare imagine creată cu ajutorul acestora poate fi interpretată drept o alegorie “o trecere a gândului în imagine, fără ca imaginea să altereze câtuși de puțin ideea.”¹¹

Nu putem vorbi la nivelul mediilor tradiționale despre o gândire de tip abstract, ci vom vorbi despre o “transformare”, prin apelul la legile gândirii simbolice, a realității imediate într-o realitate “paralelă”, magico-mitică. “Gândirea simbolică sparge realitatea imediată, fără să o împuțineze ori să o deprecieze, în perspectiva ei; Universul nu este închis, nici un obiect nu rămâne izolat în propria-i existențialitate: toate se leagă între ele, printr-un sistem strâns de corespondențe și asimilații”¹², spunea Mircea Eliade.

Sistemele sociale sunt creatoare de sens, iar, în timp, acestea dezvoltă mijloace de comunicare specializate, caracterizate printr-un nivel tot mai înalt de generalizare simbolică. De aceea, *Lumea* apare în mediile arhaice și tradiționale ca unitate semnificativă. *Imaginile* surprinse în interiorul acestor acțiuni ritualice, privite ca acte de comunicare, pot demonstra că omul tradițional a fost un homo religiosus. Toate formele de manifestare ritualică intră în seria modelelor cu ajutorul cărora omul nu doar se supune Cosmicului, ci devine parte a acestuia.

¹¹ Johan Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*, Ed. Univers, București, 1970, p. 36.

¹² Mircea Eliade, *Imagini și simboluri*, Humanitas, București, 1994, p. 220.

Surse bibliografice folosite:

- Chevalier, Jean , Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, II, III, Ed. Artemis, București, 1994
- Codoban, Aurel, *Sacru și ontofanie*, Ed. Polirom, Iași, 1998
- Culianu, Ioan Petru, *Mircea Eliade*, Ed. Nemira, București, 1995
- Durand, Gilbert, *Figuri mitice și chipuri ale operei*, Ed. Nemira, București, 1998
- Eliade, Mircea, *Mitul eternei reînțoarceri*, Univers enciclopedic, București, 1999
- Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri*, Humanitas, București, 1994
- Evseev, Ivan, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1999
- Huizinga, Johan , *Amurgul Evului Mediu*, Ed. Univers, București, 1970
- Mcquail, Denis, *Comunicarea*, Institutul European, Iași, 1999

Alte surse bibliografice:

- Avram, Vasile, *Creștinismul cosmic – o paradigmă pierdută?*, Editura ‘Saeculum’, Sibiu, 1999
- Benoist, Luc, *Semne, simboluri și mituri*, Humanitas, București, 1995
- Bourdieu, Pierre, *Simțul practic*, Institutul European, Iași, 2000
- Butură, Valeriu, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, București, 1992
- Caillois, Roger, *Omul și sacrul*, Editura Nemira, București, 1997
- Cocagnac, Maurice, *Simbolurile biblice*, Humanitas, București, 1997
- Comănici, Germina, *Ramura verde în spiritualitatea populară*, Editura Etnologică, București, 2004
- Durkheim, Emile, *Formele elementare ale vieții religioase*, Editura Polirom, Iași, 1995
- Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura ‘Amarcord’, Timișoara, 1994
- Frazer, James, *Creanga de aur*, Editura Biblioteca pentru toți, București, 1980
- Gibson, Clare, *Semne și simboluri*, Editura ‘Aquila `93’, Oradea, 1998
- Guenon, Rene, *Simboluri ale științei sacre*, Editura Humanitas, București, 1997
- Levi-Strauss, Claude, *Gândirea sălbatică. Totemismul azi*, Editura Științifică, București, 1960
- Mauss, Marcel, Hubert, Henri, *Eseu despre natura și funcția sacrificiului*, Editura Polirom, Iași, 1997

Oișteanu, Andrei, *Ordine și Haos. Mit și magie în cultura tradițională românească*, Editura Polirom, Iași, 2004

Ricoeur, Paul, *Despre interpretare*, Editura "Trei", Iași, 1998

Ricoeur, Paul, *Eseuri de hermeneutică*, Humanitas, București, 1995

Taloș, Ion, *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2001

Văduva, Ofelia, *Magia darului*, Editura Enciclopedică, București, 1997

Văduva, Ofelia, *Pași spre sacru*, Editura Enciclopedică, București, 1996

Vulcănescu, Romulus, *Coloana cerului*, Editura Academiei RSR, 1972

Wald, Henri, *Realitate și limbaj*, Editura Academiei R.S.R., București, 1968

Arminden; foto: Felician Săteanu